

Sytuacja finansowa gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną w latach 1994–1995

Wprowadzenie

Zmiana ustroju gospodarczego w Polsce, polegająca na przejściu od gospodarki centralnie planowanej do gospodarki rynkowej, spowodowała istotne zwiększenie roli pieniądza i rynku w funkcjonowaniu jednostek gospodarczych. Spowodowała również zwiększenie ryzyka i niepewności w procesie zarządzania. Czynniki te nadały wysoką rangę zagadnieniom ekonomiczno-finansowym w zarządzaniu i ocenie indywidualnych gospodarstw rolniczych. Z tego powodu opis sytuacji gospodarstwa za pomocą kategorii ilościowych powinien być uzupełniany rachunkami finansowymi. Aby pełniej poznać sytuacją finansową gospodarstw, konieczne jest posiadanie sprawozdań finansowych, które powinny umożliwić ocenę kondycji i analizę uzyskiwanych wyników. Do sprawozdań tych zalicza się:

- 1) bilans majątkowy z analizą wskaźnikową bilansu,
- 2) rachunek wyników,
- 3) rachunek przepływów pieniężnych.

Aby dokonać oceny według wyżej przedstawionych elementów, konieczne jest prowadzenie w gospodarstwie rachunkowości. Jest ona pomocna w uzyskiwaniu dokładnych danych liczbowych wykorzystywanych do sprawozdań (analiza).

Celem opracowania jest przedstawienie sytuacji ekonomiczno-finansowej w gospodarstwach prowadzących rachunkowość rolną na zlecenie Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w 1994 i 1995 roku. Badana zbiorowość obejmuje 375 gospodarstw [Goraj i inni, 1995]. Dokonane to będzie za pomocą bilansu majątkowego oraz analizy wskaźnikowej bilansu. Tak więc obliczane będą wskaźniki płynności, rentowności i zadłużenia w różnych grupach obszarowych gospodarstw. Będą to następujące grupy gospodarstw: do 3 ha UR, 3–7 ha, 7–10 ha, 10–15 ha, powyżej 15 ha. Podjęta zostanie również próba określenia opłaty za użytkowane przez badane gospodarstwa czynniki produkcji: pracę, ziemię i kapitał.

Bilans majątkowy – podstawowe źródło informacji o składnikach majątkowych i źródłach jego finansowania

Wyżej zadeklarowany cel zamierza się osiągnąć przeprowadzając analizę wyposażenia gospodarstw w składniki majątkowe (aktywa) oraz sposobów ich finansowania (pasywa). W tabeli 1 przedstawiono bilans majątkowy sporządzony na dzień 31.12.1994 roku i na 31.12.1995 roku oraz strukturę poszczególnych jego elementów.

Jak wynika z liczb zawartych w tabeli 1 dotyczących 1994 roku, podstawowym składnikiem majątku gospodarstwa był rzeczowy majątek trwały. Stanowił on we wszystkich grupach obszarowych około 90%. Jedynie w gospodarstwach o powierzchni powyżej 15 ha rzeczowy majątek trwały stanowił 86,43% wartości aktywów. Natomiast jeżeli chodzi o strukturę rzeczowego majątku trwałego, to największy udział stanowią budynki gospodarcze i budynki mieszkalne. Należy jeszcze zwrócić uwagę, że w gospodarstwach najmniejszych, tj. do 3 ha i 3–7 ha, udział budynków mieszkalnych był zdecydowanie wyższy w stosunku do budynków gospodarczych (odpowiednio o 16,29% i 5,78%), w gospodarstwach z grupy 7–10 ha różnica ta była nieznaczna, natomiast w gospodarstwach większych udział budynków gospodarczych był większy niż budynków mieszkalnych. Można więc stwierdzić, że wraz ze wzrostem powierzchni gospodarstwa zwiększał się udział budynków gospodarczych w strukturze rzeczowego majątku trwałego.

Drugim podstawowym składnikiem rzeczowego majątku trwałego jest ziemia. W tym przypadku można zauważyć, że wraz ze wzrostem powierzchni gospodarstwa wzrastał udział ziemi w rzeczowym majątku gospodarstwa. Taka sytuacja wystąpiła także w przypadku maszyn i urządzeń.

Jednym z głównych składników majątku trwałego było stado podstawowe (przed 1994 r. zaliczane było do obrotowych składników majątku). Stanowi ono około 3% wartości rzeczowego majątku.

W 1995 roku następuje dalszy wzrost wartości w porównaniu do 1994 roku. Największy wzrost udziału stada podstawowego obserwuje się w gospodarstwach o większym obszarze, tj. od 10 ha, gdzie wynosił on ponad 20%. Jedynie w gospodarstwach do 3 ha nie zaobserwowano żadnych zmian w udziale wartości stada podstawowego w rzeczowych składnikach majątku.

Drugim składnikiem majątku gospodarstwa był majątek obrotowy, stanowiący około 11% (jedynie gospodarstwa największe mają wyższy udział majątku obrotowego w aktywach gospodarstwa – 13,15%). Głównymi elementami składników obrotowych są inwentarz żywy (stado obrotowe) oraz zapasy produktów pochodzenia rolniczego. Ujmując łącznie te dwa elementy można stwierdzić, że wraz ze zwiększaniem się powierzchni gospodarstwa wzrasta udział inwentarza i zapasów produktów rolniczych w majątku obrotowym ogółem. Jednak nie ma zasadniczo dużych rozpiętości w strukturze (około 30% inwentarza i około 35% zapasów).

Tabela 1.

Bilans majątkowy na koniec 1994 i 1995 roku oraz struktura aktywów i pasywów

	Stan aktywów i pasywów na 31.12.1994					Stan aktywów i pasywów na 31.12.1995				
	do 3 ha	3-7 ha	7-10ha	10-15 ha	> 15 ha	do 3 ha	3-7 ha	7-10ha	10-15 ha	> 15 ha
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
aktywa ogółem	43 990	87 634	115 726	145 183	215 471	51 726	102 121	134 446	169 816	254 912
rzeczowy majątek trwały	38 886	78 799	103 260	127 772	186 226	45 708	91 937	120 114	148 965	218 743
finansowy majątek trwały	144	460	572	923	907	278	678	695	1 531	1 435
majątek obrotowy	4 960	8 375	11 894	16 488	28 338	5 740	9 506	13 637	19 320	34 734
pasywa ogółem	43 990	87 634	115 726	145 183	215 471	51 726	102 121	134 446	169 816	254 912
kapitał własny	43 887	87 233	115 187	144 163	211 472	51 511	101 610	133 752	168 139	250 136
z tego dochód rolniczy	1 623,2	3 189,6	4 201,8	7 064,7	11 018,9	2 598	5 743	7 236	10 986	17 758
zobowiązania										
długoterminowe	0	158	103	288	2 184	41	162	238	932	2 558
zobowiązania										
krótkoterminowe	103	243	436	732	1 815	174	349	456	745	2 218
	Struktura aktywów i pasywów w 1994					Struktura aktywów i pasywów w 1995				
	do 3 ha	3-7	7-10	10-15	> 15	do 3	3-7	7-10	10-15	> 15
aktywa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
rzeczowy majątek trwały	88,40	89,92	89,23	88,01	86,43	88,37	90,03	89,34	87,72	85,81
w tym: ziemia	10,26	11,69	15,02	16,90	19,56	8,53	10,14	12,97	14,76	17,20
melioracje	0,44	0,64	1,01	0,89	1,19	0,42	0,59	0,99	0,87	1,15
sady i plantacje wieloletnie	0,50	1,03	0,39	0,33	0,22	0,49	1,01	0,38	0,30	0,20
las	2,64	5,74	4,16	3,44	3,09	2,41	5,09	3,88	3,15	2,76
budynki gospodarcze	28,17	28,10	28,30	28,83	26,93	28,49	28,64	29,00	29,86	27,89
budynki mieszkalne	44,46	33,88	28,40	25,50	20,02	45,36	35,15	29,52	26,64	20,69
pozostałe budynki	0,16	0,00	0,06	0,00	0,00	0,16	0,00	0,07	0,00	0,01
środki transportu	5,71	8,36	9,55	10,20	12,85	6,61	8,58	9,81	10,34	13,31
maszyny i urządzenia	4,65	7,39	10,19	10,38	12,73	4,50	7,48	10,32	10,36	13,07
stado podstawowe	3,01	3,17	2,91	3,54	3,42	3,01	3,33	3,06	3,73	3,73

cd. tabeli 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
finansowy majątek trwały	0,33	0,52	0,49	0,64	0,42	0,54	0,66	0,52	0,90	0,56
majątek obrotowy	11,28	9,56	10,28	11,36	13,15	11,10	9,31	10,14	11,38	13,63
w tym: stado obrotowe	21,69	26,94	29,55	33,99	33,89	15,94	22,87	25,03	30,40	31,70
zapasy pochodzenia rolniczego	30,99	35,52	36,14	36,13	37,36	26,97	32,98	34,87	35,13	36,55
zapasy pochodzenia nierolniczego	9,64	10,78	9,30	10,46	11,15	12,30	8,75	8,81	8,96	8,57
należności i przedpłaty	2,40	3,18	2,55	2,85	2,97	1,52	2,83	2,65	3,39	3,77
środki pieniężne w bankach	4,33	4,67	5,61	4,74	3,38	6,10	6,13	5,93	6,02	5,33
gotówka w kasie	30,95	18,91	16,86	11,83	11,24	37,18	26,44	22,70	16,11	14,08
pasywa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
kapitał własny	99,77	99,54	99,53	99,30	98,14	99,58	99,50	99,48	99,01	98,13
z tego: dochód rolniczy	3,70	3,66	3,65	4,90	5,21	5,0	5,65	5,41	6,53	7,10
zobowiązania długoterminowe	0,00	0,18	0,09	0,20	1,01	0,08	0,16	0,18	0,55	1,00
zobowiązania krótkoterminowe	0,23	0,28	0,38	0,50	0,84	0,34	0,34	0,34	0,44	0,87

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych IERiGŻ (5,6).

Interesujące wydaje się to, że w przypadku gotówki (kasa) występuje tendencja odwrotna, tzn. im większe gospodarstwo, tym mniejszy jest jej udział w majątku obrotowym.

Analizując źródła finansowania majątku stwierdza się, że podstawę stanowił kapitał własny (jest to pozytywny objaw); w nieznacznym stopniu majątek gospodarstw jest finansowany z wykorzystaniem obcych źródeł. Udział dochodu rolniczego w kapitale własnym w roku 1994 wynosił w gospodarstwach 3,7% i malał wraz ze wzrostem powierzchni (najniższy udział wykazywały gospodarstwa z przedziału 7–10 ha – 3,65%), natomiast począwszy od gospodarstw powyżej 10 ha następował wzrost udziału dochodu rolniczego w kapitale własnym. Wynosił on około 5%.

W gospodarstwach większych udział kredytów jest większy niż w gospodarstwach mniejszych obszarowo. Udział kredytów długoterminowych jest wyższy w gospodarstwach o większej powierzchni. Natomiast gospodarstwa mniejsze korzystają częściej z kredytów krótkoterminowych. Wynika to z faktu, że są to kredyty nawozowe, suszowe, czyli niezbędne do prowadzenia działalności rolniczej.

Analizując dane liczbowe podane w tabeli 1 dotyczące roku 1995 można zauważyć podobieństwa do odpowiadających im danych w roku 1994. Podobnie jak poprzednio, głównym elementem aktywów był rzeczowy majątek trwały. Stanowił on około 90% wartości aktywów ogółem. W porównaniu do roku poprzedniego nastąpił niewielki spadek tego udziału prawie we wszystkich grupach obszarowych (wyjątek stanowią gospodarstwa od 7 do 10 ha, gdzie nastąpił wzrost tego udziału). Sytuacja taka spowodowana była spadkiem udziału wartości ziemi w rzeczowych składnikach majątku trwałego. Pozostałe liczby i zmiany przy porównaniu z rokiem poprzednim są podobne. W strukturze pasywów również sytuacja była podobna jak w roku 1994. Podobnie jak poprzednio głównym składnikiem pasywów był kapitał własny, który stanowił 99% pasywów. Można jednak zaobserwować wzrost udziału dochodu rolniczego w kapitale własnym (średnio o około 2%, tylko w grupie gospodarstw do 3 ha o prawie 1,4%).

Różnicę między 1995 a 1994 rokiem można dostrzec analizując udział zobowiązań w pasywach ogółem. Udział długoterminowych zobowiązań powiększał się (szczególnie w gospodarstwach większych), jednak nie był to wzrost znaczny. Jeżeli chodzi o udział zobowiązań krótkoterminowych to nastąpił ich wzrost w gospodarstwach o mniejszych powierzchniach, natomiast w większych nastąpił ich spadek w strukturze pasywów.

Z wyżej wymienionych liczb wynika, że jeżeli chodzi o wartość majątku gospodarstw, to nastąpił nieznaczny spadek udziału rzeczowego majątku trwałego w aktywach ogółem (spadek większy w gospodarstwach powyżej 10 ha). Natomiast jeżeli chodzi o źródła finansowania aktywów, to podstawę stanowił kapitał własny. Świadczyć to może o korzystnej sytuacji w analizowanych gospodarstwach.

Kryteria oceny finansowej gospodarstw rolniczych

Do oceny kondycji finansowej służą różne wskaźniki. Najczęściej wyróżnia się cztery obszary analizy wskaźnikowej służące ocenie:

- płynności,
- zadłużenia,
- rentowności¹.

W opracowaniu dokonano oceny gospodarstw wykorzystując miary płynności, zadłużenia i rentowności na podstawie danych zawartych w bilansach z 1994 i 1995 roku.

Miary płynności

Płynność może być analizowana ze strukturalnego i operacyjnego punktu widzenia. Płynność strukturalna odnosi się do miar bilansu i ukazuje relacje między aktywami i zobowiązaniami. Płynność operacyjna natomiast odnosi się do miar przepływów pieniężnych. Płynność przedsiębiorstwa jest powiązana z jej pozycją w zakresie przepływów strumieni pieniężnych. Toteż analiza płynności finansowej może być prowadzona na podstawie:

1) strumieni przepływów środków pieniężnych w okresie, za który sporządzono rachunek wyników;

2) stanów w zakresie środków obrotowych i zobowiązań płatniczych (początek i koniec okresu sprawozdawczego) [Sierpińska, Jachna, 1994].

W opracowaniu wykorzystana będzie analiza płynności na podstawie stanów aktywów obrotowych oraz zobowiązań wynikających z bilansów majątkowych.

Pierwszą miarą płynności jest *kapitał zaangażowany*. Jego wartość określa się na podstawie danych zawartych w bilansie. Jest on obliczany jako różnica między aktywami bieżącymi (obrotowymi) a zobowiązaniami bieżącymi (krótkoterminowymi). Uzyskana w ten sposób wartość jest wyrażona w wielkościach bezwzględnych, dlatego nie jest to najlepszy wskaźnik do porównywania gospodarstw o różnym potencjale produkcyjnym. Im większe gospodarstwo, tym wartość kapitału zaangażowanego będzie wyższa.

Następną miarą płynności jest *wskaźnik bieżącej płynności finansowej*. Jest to miara powszechnie używana do wyrażania związku między aktywami bieżącymi

¹**Płynność** określa zdolność gospodarstwa do rolniczego wywiązywania się ze zobowiązań w należnym czasie ich uregulowania, bez zakłóceń w normalnym funkcjonowaniu gospodarstwa.

Zadłużenie określa zdolność gospodarstwa do zwrotu wszelkich zadłużeń w przypadku sprzedaży wszystkich aktywów znajdujących się w zarządzie gospodarstwa [Kulawik, 1995].

Rentowność określa zdolność gospodarstwa do przynoszenia zysku przez jednostkę gospodarczą oraz jakość zarządzania [Kondraszuk, 1994].

i zobowiązaniami bieżącymi. Jest to wskaźnik relacji w odróżnieniu od poprzedniej miary. Większa jego wartość oznacza wyższą płynność gospodarstwa. Dzięki temu, że jest on miarą relacji może być wykorzystywany do porównań gospodarstw o różnym potencjale produkcyjnym.

Kolejną miarą płynności jest *wskaźnik płynności – szybki*. Określa on zdolność szybkiego pokrycia zapotrzebowania na kapitał pracujący. Jako „szybkie” aktywa potraktowano należności i przedpłaty, środki pieniężne w bankach oraz gotówkę w kasie. Są to aktywa, które w przypadku potrzeby natychmiastowego pokrywania zobowiązań (czy innych wydatków nieplanowych) można łatwo upłynnić [Kulawik, 1995].

W tabeli 2 zostały przedstawione liczby charakteryzujące wyżej wymienione miary.

Tabela 2.

Miary płynności według grup obszarowych w 1994 i 1995 roku

	Grupy gospodarstw				
	do 3 ha	3–7 ha	7–10 ha	10–15 ha	pow. 15 ha
Kapitał pracujący (1994)	4 857	8 132	11 458	15 756	26 523
Kapitał pracujący (1995)	5 566	9 157	13 181	18 575	32 516
Wskaźnik bieżący (1994)	48,16	34,47	27,28	22,52	15,61
Wskaźnik bieżący (1995)	32,99	27,24	29,91	25,93	15,66
Wskaźnik szybki (1994)	18,15	9,22	6,82	4,37	2,75
Wskaźnik szybki (1995)	14,78	9,64	9,36	6,62	3,63

Źródło: Opracowanie własne.

Jak wynika z liczb zawartych w tabeli 2, wszystkie wskaźniki płynności są na wysokim poziomie. Kapitał pracujący wzrastał wprost proporcjonalnie do powierzchni oraz w porównaniu do roku poprzedniego, tzn. 1994. Wskaźniki wskazujące na relacje, tj. wskaźnik bieżący i szybki, malały wraz ze zwiększaniem się powierzchni analizowanych gospodarstw oraz wzrastały w 1995 roku w porównaniu z rokiem 1994. Jedynie w gospodarstwach do 3 ha i 3–7 ha wskaźnik bieżący uległ zmniejszeniu w kolejnym roku. W gospodarstwach najmniejszych wskaźnik szybki również zmniejszył się w 1995 roku w porównaniu z poprzednim z 18,15 do 14,78. Wynika to z faktu, że w tej grupie obszarowej nastąpił niewielki wzrost zobowiązań krótkoterminowych. Jednak mimo niewielkiego spadku wartości wskaźników płynności, są one na wysokim poziomie. Za korzystne uważane są wskaźniki na poziomie 1,2–2 (wsk. bieżącej płynności) oraz 1 (wsk. szybkiej płynności) [Sierpińska, 1994]. W rolnictwie mogą być nieco wyższe ze względu na długi cykl produkcyjny i konieczność gromadzenia zapasów środków produkcji (przy wskaźniku bieżącej płynności). Zbyt wysoka jednak wartość tego wskaźnika jest niepokojąca ze względu na dużą ilość środków zamrożonych w przedsiębiorstwie.

Miary zadłużenia

Ocena stopnia zadłużenia gospodarstw dokonywana jest na podstawie dwóch grup wskaźników:

- 1) poziomu zadłużenia,
- 2) zdolności do obsługi zadłużenia.

W odróżnieniu od płynności, zadłużenie odnosi się do trwałych i bieżących aktywów gospodarstwa oraz jego długo- i krótkoterminowych zobowiązań. Na tej podstawie określa się, co by się stało po upłynięciu wszystkich aktywów i spłaceniu wszystkich zobowiązań ciążących na gospodarstwie. Najbardziej bezpośrednią miarą wypłacalności jest *kapitał własny*, obliczony po dokonaniu wyceny aktywów gospodarstwa według bieżących cen rynkowych. Podobnie jak w przypadku kapitału pracującego, jest to wartość bezwzględna i zależy bezpośrednio od wielkości gospodarstwa. Z tego powodu miara ta nie jest przydatna do porównywania różnej wielkości gospodarstw. W związku z tym w analizach porównawczych stosuje się miary relacji, określające stosunek wartości zobowiązań do wartości aktywów lub kapitału własnego. W powszechnym użyciu znajdują zastosowanie trzy relacje określające wypłacalność finansową gospodarstwa. Są to: wskaźnik udziału obcego kapitału, relacja zobowiązań do kapitału własnego i wskaźnik własności.

Wskaźnik udziału kapitału własnego wskazuje, jaką część wartości aktywów gospodarstwa rolnego stanowi jego kapitał własny. Miara ta jest sposobem wyrażania ryzyka finansowego, na jakie jest wystawione gospodarstwo rolne.

Wskaźnik zadłużenia ogółem jest drugą, często stosowaną miarą zadłużenia. Określany jest również pojęciem wskaźnika dźwigni. Odzwierciedla on stosunek zadłużenia do kapitału własnego. Wskaźnik ten nie powinien przekraczać poziomu 50%, gdy jest wyższy – ujawnia wzrost ryzyka w finansowaniu jednostki.

Trzecią miarą zadłużenia gospodarstwa jest *wskaźnik finansowania kapitałem*, określany także terminem pokrycia aktywów. Wskaźnik ten odzwierciedla udział kapitału własnego w finansowaniu aktywów gospodarstwa.

W tabeli 3 przedstawione są liczby obrazujące relacje wartości zobowiązań do aktywów i kapitału własnego oraz przedstawione są liczby obrazujące miary zadłużenia.

Jak wynika z liczb zawartych w tabeli 3, wartość kapitału własnego wyrażonego w liczbach bezwzględnych zwiększała się wraz ze wzrostem powierzchni gospodarstw oraz w latach. Wskaźnik wzrostu jego wartości w stosunku do 1994 r. nie wykazuje zasadniczo dużych różnic.

Jeżeli chodzi o wskaźniki zadłużenia, to trudno zaobserwować jakąkolwiek tendencję. Z liczb jednak wynika, że największy wzrost wystąpił w gospodarstwach najmniejszych (+78) oraz w gospodarstwach o powierzchni 10–15 ha (+41), natomiast w pozostałych grupach obszarowych wzrost wskaźnika wahał się od +1 w

Tabela 3.
Miary wypłacalności

	Grupy gospodarstw				
	do 3 ha	3–7 ha	7–10 ha	10–15 ha	pow. 15 ha
Kapitał własny (1994)	43 887	87 233	115 187	144 163	211 472
Kapitał własny (1995)	51 511	101 610	133 752	168 139	250 136
Wskaźnik zmian (rok 1994=100)	117	116	116	117	118
Wskaźnik zadłużenia ogółem (1994)	0,23	0,46	0,47	0,7	1,85
Wskaźnik zadłużenia ogółem (1995)	0,41	0,50	0,52	0,99	1,87
Wskaźnik zmian (rok 1994=100)	178	109	110	141	101
Wskaźnik finansowania kapitałem (1994)	99,77	99,54	99,53	99,30	98,14
Wskaźnik finansowania kapitałem (1995)	99,58	99,50	99,48	99,01	98,13
Wskaźnik zmian (rok 1994=100)	99	100	100	99	100

Źródło: Opracowanie własne.

gospodarstwach największych tj. powyżej 15 ha, do około +10 w gospodarstwach z grup obszarowych 7–10 ha i 10–15 ha.

Wskaźnik finansowania kapitałem we wszystkich przypadkach zbliżony był do 100%, czyli majątek gospodarstw pochodził z własnych źródeł. Jeżeli chodzi o zmianę wartości tego wskaźnika, to nie wystąpiły zmiany jego wartości w 1995 roku w stosunku do roku poprzedniego.

Miary rentowności

Można wyróżnić 3 aspekty rentowności:

- rentowność sprzedaży (rentowność handlowa),
- rentowność majątku (rentowność ekonomiczna),
- rentowność zaangażowanych kapitałów (rentowność finansowa).

Ponieważ w opracowaniu skupiono się na analizie bilansu, więc będzie obliczona rentowność ekonomiczna oraz finansowa.

Rentowność wyraża stosunek zysku netto do aktywów (rentowność ekonomiczna) lub kapitału własnego (rentowność finansowa). Ponieważ w gospodarstwach rodzinnych taka kategoria wynikowa nie występuje, więc do obliczeń będzie wykorzystany dochód rolniczy.

Drugą miarą rentowności jest *wskaźnik rentowności aktywów* gospodarstwa rolnego. Relacja ta określa stopę zwrotu z aktywów gospodarstwa. Wielkość tego wskaźnika powinna być wyższa niż zapłacona stopa odsetek od pożyczonych środków obcych. Jeżeli odsetki płacone od kapitałów obcych są niższe od poziomu rentowności majątku, oznacza to, że przedsiębiorstwo osiąga dodatkowe korzyści, które znajdują odzwierciedlenie we wzroście kapitałów własnych. Korzyści, jakie można uzyskać w rezultacie efektywniejszego wykorzystania kapitałów obcych, określa się dźwignią finansową. Dźwignię tę wyraża różnica między poziomem wskaźnika rentowności kapitału własnego a wskaźnika rentowności majątku [Bednarski, 1994].

Trzecią miarą rentowności jest *wskaźnik rentowności kapitału własnego*. Wskaźnik ten określa stopę zwrotu z kapitału rolnika zaangażowanego w gospodarstwo rolnicze. Jeżeli wskaźnik ten jest niższy od wskaźnika rentowności aktywów, oznacza to, że gospodarstwo płaci więcej odsetek od pożyczonych pieniędzy. W tabeli 4 przedstawiono miary rentowności w analizowanych grupach obszarowych w 1994 i 1995 roku.

Jak wynika z liczb zawartych w tabeli 4, dochód rolniczy liczony w liczbach bezwzględnych zwiększał się wraz ze wzrostem powierzchni gospodarstw oraz w latach. Największy wzrost wartości dochodu rolniczego nastąpił w gospodarstwach w grupie obszarowej 3–7 ha (około 180%) oraz w gospodarstwach 7–10 ha (o 172%). W pozostałych grupach gospodarstw wskaźnik wzrostu wahał się w granicach 155–160%.

Tabela 4.
Miary rentowności gospodarstwa

	Grupy gospodarstw				
	do 3 ha	3–7 ha	7–10 ha	10–15 ha	pow. 15 ha
Dochód rolniczy 1994 w zł	1 623,20	3 189,60	4 201,80	7 064,70	11 018,90
Dochód rolniczy 1995 w zł	2 598,00	5 743,00	7 236,00	10 986,00	17 758,00
Wskaźnik zmian (rok 1994=100)	160,05	180,05	172,21	155,51	161,16
Wsk. rentowności aktywów 1994 (%)	3,69	3,64	3,63	4,87	5,11
Wsk. rentowności aktywów 1995 (%)	5,02	5,62	5,38	6,47	6,97
Wskaźnik zmian (rok 1994=100)	136,12	154,51	148,23	132,95	136,22
Wsk. rentowności kapitału 1994 (%)	3,70	3,66	3,65	4,90	5,21
Wsk. rentowności kapitału 1995 (%)	5,04	5,65	5,41	6,53	7,10
Wskaźnik zmian (rok 1994=100)	136,37	154,58	148,31	133,33	136,25

Źródło: Obliczenia własne.

Jeżeli chodzi o dwa pozostałe wskaźniki, tj. wskaźnik rentowności aktywów i rentowności kapitału, są one bardzo zbliżone w odpowiednich grupach obszarowych w obu analizowanych latach. W gospodarstwach o większym obszarze wskaźniki są wyższe (wynoszą ponad 6%) od tych, które występują w mniejszych (około 3,6%). W roku 1995 w porównaniu do poprzedniego nastąpił nieznaczny wzrost wartości wskaźników. Jedynie w gospodarstwach o największej powierzchni przekroczył on poziom 7%, w pozostałych wahał się od 5 do 6,5%.

Wskaźniki rentowności aktywów i kapitału są znacznie niższe od stopy procentowej oferowanej przez banki udzielające kredytów (szczególnie w gospodarstwach najmniejszych). Jeżeli gospodarstwa korzystały z kredytów preferencyjnych, których stopa procentowa wynosi około 5%, to można stwierdzić, że gospodarstwa większe wykorzystywały wspomagające działanie dźwigni finansowej.

Opłata czynników produkcji (ziemi, pracy i kapitału)

Wydaje się, że bardzo ważną sprawą jest odpowiedź na pytanie: czy wystarczy dochodu rolniczego na opłatę ziemi, pracy oraz kapitału? To pytanie pociąga za sobą następne: czy wszystkie gospodarstwa wypracowują dochód rolniczy na takim poziomie, aby opłacić korzystanie z czynników produkcji? Pracownicy IERiGŻ [Józwiak, 1997] podejmowali próby określenia opłaty za czynniki produkcji, ale wychodząc od ustalenia, jaka skala produkcji zapewni opłatę wszystkich czynników.

Opierając się na danych przedstawionych wcześniej oraz na pewnych założeniach dokonano oceny, które gospodarstwa i w jakim stopniu są w stanie opłacić czynniki produkcji. Obliczenia zostały przeprowadzone na podstawie poniższych założeń:

- opłatę ziemi ustalono na poziomie równowartości 2 dt pszenicy za 1 ha UR oraz ceny urzędowej pszenicy w I i II półroczu 1994, która wynosiła 24,94 zł, oraz w I i II półroczu 1995 roku – 35,57 zł,

- opłatę kapitału obliczono przyjmując 5-procentową stopę (przy 6% stopie nawet gospodarstwa będące w grupach o największej powierzchni wykazują niedobór dochodu rolniczego na opłatę kapitału),

- opłatę pracy rolnika stanowi pozostała po opłaceniu pozostałych czynników produkcji część dochodu rolniczego; jako podstawę obliczeń przyjęto przeciętne wynagrodzenie netto 1 pełnozatrudnionego w przemyśle. Według danych GUS [*Rocznik Statystyczny*, 1996] w 1994 roku średnia miesięczna płaca w przemyśle wynosiła 481,38 zł, co stanowi 3,00 zł za 1 godzinę pracy w przemyśle (pełnozatrudniony to pracujący 1980 godzin w roku), w 1995 roku przeciętna płaca netto wynosiła 630,07 zł, co stanowi 3,94 zł za godzinę (przy takich samych założeniach jak wyżej). Do obliczeń została przyjęta opłata za godzinę pracy, pojawiają się

bowiem trudności z ustaleniem liczby pełnozatrudnionych w analizowanych gospodarstwach.

W tabeli 5 przedstawiono, jak kształtowała się opłata za czynniki produkcji (z uwzględnieniem założeń) w analizowanych grupach obszarowych w 1994 i w 1995 roku.

Tabela 5.
Opłata czynników produkcji

	Grupy gospodarstw				
	do 3 ha	3–7 ha	7–10 ha	10–15 ha	>15 ha
Dochód rolniczy (1994)	1 623,20	3 189,60	4 201,80	7 064,70	11 018,90
Liczba godzin przepracowanych w gospodarstwie rolniczym	1 610	2 326	2 753	2 856	4 541
Wymagana opłata pracy*	3 864	5 582,4	6 607,2	6 854,4	10 833,6
Faktyczna opłata pracy	1 632,2	3 189,6	4 201,8	6 854,4	10 833,6
Pokrycie wymaganej opłaty pracy (%)	42,24	57,14	63,59	100,00	100,00
Wymagana opłata za kapitał	-1 913,64	-3 741,72	-4 773,96	5 775,36	8 201,21
Faktyczna opłata za kapitał	-	-	-	210,30	185,30
Pokrycie wymaganej opłaty za kapitał (%)	0,00	0,00	0,00	3,64	2,26
Wymagana opłata ziemi	140,16	295,79	472,36	673,88	1 306,86
*Przyjęto 80% wynagrodzenia za 1 h pracy pełnozatrudnionego w przemyśle, czyli 2,4 zł/h.					
	do 3 ha	3–7 ha	7–10 ha	10–15 ha	>15 ha
Dochód rolniczy (1995)	2 598,00	5 743,00	7 236,00	10 986,00	17 758,00
Liczba godzin przepracowanych w gospodarstwie rolniczym	1 609,00	2 552,00	3 055,00	3 064,00	4 827,00
Wymagana opłata pracy**	5 068,35	8 038,80	9 623,25	9 651,60	15 205,05
Faktyczna opłata pracy	2 598,00	5 743,00	7 236,00	9 651,60	15 205,00
Pokrycie wymaganej opłaty za pracę (%)	51,26	71,44	75,19	100,00	100,00
Faktyczna opłata za kapitał	-	-	-	1 334,40	2 553,00
Wymagana opłata za kapitał	-2 348,80	-4 484,35	-5 621,30	6 946,10	10 076,25
Pokrycie wymaganej opłaty za kapitał (%)	0,00	0,00	0,00	19,21	25,34
Wymagana opłata ziemi	-199,90	-421,86	-763,70	-961,10	-1 863,00

**przyjęto 80%² wynagrodzenia za 1 h pracy pełnozatrudnionego w przemyśle, czyli 3,15 zł/h
Źródło: Opracowanie własne.

²Grochowski uważał, że z punktu widzenia opłacalności produkcji rolnej i warunków reprodukcji oszereżonej w gospodarce chłopskiej graniczny parytet dochodów wynosi 80%, gdy przekracza 80% wówczas bardziej wzrastają wydatki na zakup środków do bieżącej produkcji i na inwestycje niż w okresach, gdy kształtuje się poniżej 80% [Grochowski i inni, 1979].

Jak wynika z liczb zawartych w tabeli 5, tylko gospodarstwa mające powyżej 10 ha powierzchni są w stanie opłacić pracę na poziomie przyjętego poziomu 80% parytetu. Ponadto z dochodu przez nie wygospodarowanego opłacają również około 20% (w 1995) wymaganej opłaty za kapitał. Rok wcześniej pokrywały około 3%. W przypadku pozostałych gospodarstw dochód rolniczy nie wystarcza nawet na opłatę pracy. W 1994 roku pokrywał od około 40% (do 3 ha) do około 60% (7–10 ha), rok później odpowiednio 51,26% oraz 75,19%. Nastąpiła więc poprawa, ale jednak gospodarstwa te funkcjonują jedynie w oparciu o dochody spoza gospodarstwa, które wykorzystywane są na utrzymanie rodziny. Szanse rozwojowe takich gospodarstw są mocno ograniczone.

Podsumowanie

Oceniając sytuację finansową gospodarstw należących do różnych grup obszarowych można stwierdzić, że:

1. Podstawowym składnikiem majątku jest rzeczowy majątek trwały, który stanowi około 90% wartości aktywów gospodarstw, natomiast w rzeczowym majątku trwałym główną grupę składników stanowią ziemia, budynki i budowle, maszyny oraz „nowy” element – stado podstawowe. We wszystkich grupach obszarowych nastąpił wzrost udziału majątku trwałego w aktywach. Natomiast podstawowym źródłem finansowania składników majątkowych jest kapitał własny, który stanowi około 100% w gospodarstwach o powierzchni do 7 ha. W gospodarstwach o większym areale udział kapitału własnego zmniejsza się na korzyść obcych źródeł sfinansowania majątku. W gospodarstwach mniejszych wzrasta zainteresowanie kredytami obrotowymi, wśród których dominują kredyty suszowe i nawozowe.

2. Wskaźniki dotyczące miar płynności są we wszystkich grupach gospodarstw w obu latach na wysokim poziomie.

3. Wskaźniki określające wypłacalność gospodarstw są podobnie jak poprzednie na zadowalającym poziomie. Wynika to z faktu, że wszystkie wzięte do analizy gospodarstwa w niewielkim stopniu korzystają z obcych źródeł finansowania majątku.

4. Jeżeli chodzi o wskaźniki rentowności, to należy stwierdzić, że nastąpił spadek wartości dochodu rolniczego w 1995 roku w największym stopniu w gospodarstwach najmniejszych. Gospodarstwa znajdujące się w grupach 7–10 ha oraz 10–15 ha wykazywały wzrost wartości dochodu rolniczego.

5. Poziom dochodu rolniczego wypracowany w gospodarstwach poniżej 10 ha nie wystarcza na opłatę żadnego z czynników produkcji. Można przypuszczać, że gospodarstwa te uzyskują dochody spoza, które stanowią podstawowe źródło utrzymania rodziny rolniczej. W przyszłości te gospodarstwa nie będą miały szans rozwoju.

Literatura

- BEDNARSKI L.: *Analiza finansowa w przedsiębiorstwie*. PWE, Warszawa 1994.
- GORAJ L., KULAWIK J.: *Analiza finansowa gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną*. Warszawa 1995, IERiGŻ.
- GROCHOWSKI Z., WOŚ A.: *Procesy rozwojowe polskiego rolnictwa*. PWRiL, Warszawa 1979.
- JÓZWIAK W.: Maszynopis, IERiGŻ 1997.
- Materiały metodyczne, Rachunek ekonomiczny i analiza finansowa w przedsiębiorstwie rolniczym, Brwinów 1994.
- Praca zbiorowa: *Produkcyjno-ekonomiczna sytuacja gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną w latach 1993–1995*. Warszawa 1997, IERiGŻ.
- Praca zbiorowa: *Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych 1995*, Warszawa 1996, IERiGŻ.
- Praca zbiorowa: *Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych 1994*. Warszawa 1995, IERiGŻ.
- SIERPIŃSKA M., JACHNA T.: *Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych*. PWE, Warszawa 1994.

The Financial Conditions of Agricultural Holdings Keeping Books in 1994–1995

Abstract

The author in this report tried to evaluate the conditions of various sizes farms.

In conducting the review, the vertical analysis was based both on the financial statements for given years (assets and liabilities structure analysis) and on specific financial ratios (liquidity ratios, ability to pay ratios, profitability ratios). In addition, factors of production (land, labour and capital) costs were presented.

In brief, financial statements analysis methods revealed that, the main position of assets constituted tangible assets, while owner's equity dominated in liabilities.

The given liquidity ratios presented satisfactory level, however return on capital ratio should be taken under consideration. The above rate, in the surveyed group of holdings in the given period, was never higher than the interest rate of credits offered by banks.

What was found, in brief, is that only larger farms (10 ha and up) were able to cover the labour and capital cost from their income. Smaller farms were able to cover merely 50 per cent of labour wages (at the level of parity equal to 80 per cent).

There is evidence to suggest that the main part of income in small farms, was not earned through farming itself. These farms have limited potentials for further growth.